
Број/Број: 03/10-50-19-134-19/15
Сарајево/Sarajevo, 30.07.2015.

Истраžивање број: 206

Врста истраžивања:

INF - општа информација – кратак преглед одабране теме

МЕЂУНАРОДНИ ПРОПИСИ И ПРОПИСИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ О СЛОБОДИ ИЗРАЖАВАЊА И ЗАБРАНИ ГОВОРА МРЏЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ

Припремила:
Nihada Jeleč

Дескриптор: *sloboda izražavanja, govor mržnje, internet*

Истраžивање је намењено посланицима и делегатима, који могу поставити додатна питања, сугестије и коментаре на email адресу: istrazivacki.sektor@parlament.ba.

Јавност Босне и Херцеговине може коментирати радове, али Истраžивачки сектор нема могућност да одговара на коментаре и дискутира о истраžивању.

Информације наведене у садржају истраžивања важеће су у тренутку припреме истраžивања и оне се не ажурирају након објаве истраžивања.

Истраžивање не одражава званичан став Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине (PSBiH).

SADRŽAJ

I. UVOD.....	4
II. DEFINICIJA GOVORA MRŽNJE.....	4
III. SLOBODA IZRAŽAVANJA VS. GOVOR MRŽNJE.....	5
IV. ZABRANA GOVORA MRŽNJE U NEKIM MEĐUNARODNIM AKTIMA	5
IV.a Ujedinjeni narodi.....	6
IV.b Vijeće Evrope.....	7
IV.c Evropska unija.....	9
V. ZAKONSKI OKVIR ZABRANE GOVORA MRŽNJE U BOSNI I HERCEGOVINI	9
VII. IZVORI I LITERATURA.....	14

SAŽETAK

Sloboda izražavanja je osnovno ljudsko pravo priznato i zagarantirano najvažnijim međunarodnim aktima, ali to pravo nije apsolutno. Postavljaju se pitanja gdje je granica slobode izražavanja i da li ta sloboda obuhvata i pravo na govor mržnje.

Govor mržnje na internetu postao je veoma ozbiljno i aktuelno pitanje u Bosni i Hercegovini. Najproblematičniji oblik neprimjerenog izražavanja nalazi se u komentarima korisnika internetskih portala i na društvenim mrežama, prije svega na *Facebook-u*.

Međunarodni akti koji se direktno i indirektno odnose na slobodu izražavanja i zabranu govora mržnje u Bosni i Hercegovini su akti Ujedinjenih naroda i Vijeća Evrope, i to:

Ujedinjeni narodi:

- Opća deklaracija o ljudskim pravima,
- Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije,
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,
- Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,
- Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,
- Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena,
- Rezolucija UN-ovog Vijeća za ljudska prava o promoviranju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava na internetu.

Vijeće Evrope:

- Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda,
- Preporuka br. 20 Komiteta ministara državama članicama o „govoru mržnje“ od 20. oktobra 1997.,
- Konvencija o kibernetičkom kriminalu iz 2001.
- Dopunski protokol uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu iz 2003. o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću kompjuterskih sistema,
- Preporuka CM/Rec (2011) 8 Komiteta ministara Vijeća Evrope državama članicama o zaštiti i promociji univerzalne prirode, integriteta i otvorenosti interneta.

Bosna i Hercegovina je ratificirala sve najvažnije međunarodne akte koji se direktno i indirektno odnose na slobodu izražavanja i zabranu govora mržnje. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i njeni protokoli su sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine, direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

Važeći propisi u Bosni i Hercegovini ne sadrže odredbe koje se eksplicitno odnose na zabranu govora mržnje putem interneta. Međutim, ovo pitanje se može posmatrati u kontekstu odredbi krivičnog prava kojima se zabranjuje i sankcionira izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti, i to u sva četiri krivična zakona:

- Krivični zakon Bosne i Hercegovine,
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine,
- Krivični zakon Republike Srpske,
- Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

Zanimljivo je da od četiri krivična zakona definiciju govora mržnje sadrži jedino Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

MEĐUNARODNI PROPISI I PROPISI BOSNE I HERCEGOVINE O SLOBODI IZRAŽAVANJA I ZABRANI GOVORA MRŽNJE NA INTERNETU

I. UVOD

Internet se svrstava u nove medije i za razliku od tradicionalnih medija (štampe, radija i televizije) korisnicima omogućava direktno kreiranje sadržaja koji se objavljuju. Internet i općenito informacione tehnologije napravili su svojevrsnu revoluciju u oblasti komunikacija, u kojoj geografske i državne granice više ne predstavljaju barijere za globalni protok informacija, ali i neprimjerenih sadržaja, npr. onih koji se mogu tretirati kao krivična djela, poput govora mržnje ili poruka rasističke i ksenofobne naravi.

U cilju bolje informiranosti o slobodi izražavanja i zabrani govora mržnje na internetu u Bosni i Hercegovini, koji je u našoj zemlji, kao i u ostalim državama regije i Evrope, trenutno aktuelno pitanje, u ovom radu su navedene odredbe međunarodnih akata i bosanskohercegovačkih propisa koje se direktno i indirektno odnose na govor mržnje.¹ Također, u rad su uvršteni i zanimljivi dijelovi istraživanja profesionalnih udruženja i nevladinih organizacija koje se bave ovim pitanjem u Bosni i Hercegovini.

II. DEFINICIJA GOVORA MRŽNJE

Jedan od prvih dokumenata koji definiše govor mržnje je Preporuka br. 20 Komiteta ministara državama članicama Vijeća Evrope o „govoru mržnje“ od 20. oktobra 1997.² Pojam govor mržnje, prema ovoj Preporuci, obuhvata „sve oblike izražavanja koji šire, potiču, promiču ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje utemeljene na netoleranciji, uključujući: netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminaciju i mržnju prema manjinama, migrantima i ljudima migrantskog porijekla.“

Međutim, Evropska mreža protiv nacionalizma, rasizma, fašizma i za podršku migrantima i izbjeglicama *UNITED for Intercultural Action* dopunila je i proširila definiciju govora mržnje: „Govor mržnje je pojam koji označava govor čiji je cilj degradirati (poniziti), prestrašiti ili poticati nasilje i predrasude protiv osobe ili grupe ljudi zbog rasne pripadnosti, spola, starosti, etničke ili nacionalne pripadnosti, religije, seksualne orijentacije, spolnog identiteta, invaliditeta, jezika, moralnih ili političkih stajališta, socijalno-ekonomske pripadnosti, zanimanja ili izgleda (npr. visine, težine, boje kose), mentalnih sposobnosti ili drugih sličnih razlika. Pojam obuhvata pisane i usmene te vizulne komunikacije i uključuje masovne medije (sredstva masovnog saopćavanja), kao i neke druge forme djelovanja u javnosti, npr. na internetu.“³

Od četiri krivična zakona koji su na snazi u Bosni i Hercegovini, definiciju govora mržnje sadrži jedino Krivični zakon Brčko distrikta BiH.

---

¹ U istraživačkom radu Istraživačkog sektora PSBiH br. 186, „Suzbijanje govora mržnje na internetu“ nalaze se informacije o propisima koji se odnose na suzbijanje govora mržnje na internetu u Njemačkoj, Hrvatskoj, Sloveniji, Švedskoj i Belgiji.

² Preporuka br. R (97) 20. Izvor: internetska stranica Vijeća Evrope [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec\(1997\)020&expmem_EN.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(1997)020&expmem_EN.asp) (datum pristupa 19.01.2015.)

³ „How to Understand and Confront Hate Speech“, brošura mreže UNITED for Intercultural Action - Evropske mreže protiv nacionalizma, rasizma, fašizma i za podršku migrantima i izbjeglicama (*European network against nationalism, racism, fascism and in support of migrants and refugees*), novembar 2007, str. 1, izvor: internetska stranica <http://www.unitedagainstracism.org/archive/pages/thema03.htm> (datum pristupa 21.01.2015.)

III. SLOBODA IZRAŽAVANJA VS. GOVOR MRŽNJE

Sloboda izražavanja je osnovno ljudsko pravo priznato UN-ovom Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima i zagarantirano Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ali, ovo pravo nije apsolutno. Postavljaju se pitanja gdje je granica slobode izražavanja i da li ta sloboda obuhvata i pravo na govor mržnje.

“U osnovi govor mržnje je zloupotreba slobode govora koja potiče na netoleranciju i diskriminaciju”.⁴

IV. ZABRANA GOVORA MRŽNJE U NEKIM MEĐUNARODNIM AKTIMA

Bosna i Hercegovina je ratificirala sve najvažnije međunarodne akte koji se direktno i indirektno odnose na slobodu izražavanja i zabranu govora mržnje. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli su sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine, direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.⁵

Akti Ujedinjenih naroda, Vijeća Evrope i Evropske unije:

a) *Ujedinjeni narodi:*

- Opća deklaracija o ljudskim pravima,
- Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije,
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,
- Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,
- Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,
- Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena,
- Rezolucija UN-ovog Vijeća za ljudska prava o promoviranju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava na internetu.

b) *Vijeće Evrope:*

- Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda,
- Preporuka br. 20 Komiteta ministara državama članicama o „govoru mržnje" od 20. oktobra 1997.,
- Konvencija o kibernetičkom kriminalu iz 2001.
- Dopunski protokol uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu iz 2003. o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću kompjuterskih sistema,
- Preporuka CM/Rec (2011) 8 Komiteta ministara Vijeća Evrope državama članicama o zaštiti i promociji univerzalne prirode, integriteta i otvorenosti interneta.

c) *Evropska unija*

- Okvirna odluka Vijeća EU 2008/913/PUP od 28. novembra 2008. o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima.

---

⁴ Analiza *online* kampanje "Stop! Govor mržnje", Vijeće za štampu u BiH, Sarajevo, decembar 2014., str. 3. Izvor: internetska stranica Vijeća za štampu u BiH http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=1969:analiza-online-kampanje-vijea-za-tampu-u-bih-gstop-govor-mrnjeq&catid=12:najava-dogaaja&Itemid=15

(datum pristupa 20.01.2015.)

⁵ Član II Ustava Bosne i Hercegovine

IV.a Ujedinjeni narodi

Opća deklaracija o ljudskim pravima

Prema članu 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima: “svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; ovo pravo uključuje slobodu mišljenja bez uplitanja i slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg medija i bez obzira na granice“.⁶

Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije

Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije⁷ u članu 4. propisuje da se države članice.... naročito obavezuju:

„ (a) da proglase krivičnim djelom kažnjivim zakonom svako širenje ideja utemeljenih na superiornosti ili mržnji, poticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva djela nasilja ili poticanje na takva nasilja usmjerena protiv bilo koje rase ili grupe ljudi druge boje ili drugog etničkog porijekla, kao i pružanje pomoći rasističkim aktivnostima, uključujući i njihovo finansiranje;

(b) da proglase nezakonitim i da zabrane organizacije, kao i organizirane propagandne aktivnosti i sve druge aktivnosti propagande koje promiču i podstiču rasnu diskriminaciju, i da učestvuju u takvim organizacijama ili u njihovim aktivnostima prepoznaju kao krivično djelo kažnjivo zakonom.“⁸

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, članom 19. je definirano sljedeće: „Svako ima pravo držati svoja uvjerenja bez miješanja sa strane. Svako ima pravo na slobodu izražavanja; to pravo obuhvata slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja svake vrste, usmenim, pismenim, štampanim ili umjetničkim putem ili bilo kojim sredstvom prema vlastitom izboru, nevezano za granice.“

Rezolucija UN-ovog Vijeća za ljudska prava o promoviranju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava na internetu

Vijeće za ljudska prava Ujedinjenih naroda usvojilo je sredinom 2012. godine Rezoluciju o promoviranju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava na internetu,⁹ prema kojoj „Vijeće za ljudska prava, ...

1. Utvrđuje da ista prava koja ljudi imaju *offline* moraju biti zaštićena *online*, posebno sloboda izražavanja koja je primjenjiva bez obzira na granice i putem bilo kojeg

⁶ Opća deklaracija o ljudskim pravima. Izvor: internetska stranica Ujedinjenih nacija <http://www.un.org/en/documents/udhr/> (datum pristupa 30.07.2015.)

⁷ Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, usvojena 21. decembra 1965., stupila na snagu 4. januara 1969. Izvor: internetska stranica Ureda visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih naroda <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> (datum pristupa 21.01.2015.)

⁸ Dio člana 4. Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije

⁹ The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet A/HRC/20/L.13, usvojena 05.07.12. Izvor: internetska stranica UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session20/Pages/ResDecStat.aspx> (datum pristupa 22.01.2015.)

izabranog medija, u skladu sa članovima 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima; ...

5. Odlučuje nastaviti razmatranja o promoviranju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava, uključujući pravo na slobodu izražavanja na internetu i u drugim tehnologijama, kao i o tome kako internet može biti važan alat za razvoj i ostvarivanje ljudskih prava, u skladu sa svojim programom rada.“

IV.b Vijeće Evrope

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda

Ovom Konvencijom Vijeća Evrope zagantirana je sloboda govora, kao osnovno ljudsko pravo, ali Konvencija uspostavlja i njegove granice. Član 10. Konvencije propisuje sljedeće:

„1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.“

Drugi stav ovog člana utvrđuje granice koje Konvencija uspostavlja u pogledu slobode govora:

„2. Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može biti podvrgnuto formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužni radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.“¹⁰

Preporuka br. 20 Komiteta ministara državama članicama o „govoru mržnje“

Jedan od rijetkih dokumenata koji precizno definira govor mržnje je dokument Vijeća Evrope - Preporuka br. 20 Komiteta ministara državama članicama o „govoru mržnje“ od 20. oktobra 1997.¹¹ Pojam govor mržnje, prema ovoj Preporuci, obuhvata *„sve oblike izražavanja koji šire, potiču, promiču ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje utemeljene na netoleranciji, uključujući: netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminaciju i mržnju prema manjinama, migrantima i ljudima migrantskog porijekla.“*

Konvencija o kibernetičkom kriminalu iz 2001.

Konvencija Vijeća Evrope o kibernetičkom kriminalu iz 2001. usmjerena je na sprječavanje djela koja narušavaju povjerljivost, integritet i dostupnost kompjuterskih sistema, mreža i podataka, kao i na sprječavanje zloupotrebe tih sistema, mreža i podataka, osiguravanjem usvajanja ovlasti dovoljnih da se omogući efikasna borba protiv tih krivičnih djela,

¹⁰ Član 10. (Sloboda izražavanja) Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Izvor: internetska stranica Vijeća Evrope www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (datum pristupa 21.01.2015.)

¹¹ Preporuka br. R (97) 20. Izvor: internetska stranica Vijeća Evrope [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec\(1997\)020&expmem_EN.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(1997)020&expmem_EN.asp) (datum pristupa 21.01.2015.)

olakšavanjem njihovog otkrivanja, istrage i gonjenja, kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom nivou, i predviđa modalitete brze i pouzdane međunarodne saradnje.

Dopunski protokol uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu iz 2003. o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću kompjuterskih sistema

Dopunskim protokolom se propisuje inkriminacija rasističkih i ksenofobnih djela počinjenih u informacijskim sistemima, dakle zabranjuje se širenje poruka mržnje na internetu. U tom smislu, Dopunski protokol određuje sljedeće: „*Svaka stranka će usvojiti zakonodavne i druge potrebne mjere kako bi se, u skladu s njezinim domaćim pravom, utvrdilo kao krivično djelo, ako je počinjeno namjerno i neovlašteno, sljedeće ponašanje: distribuiranje ili omogućavanje dostupnim javnosti na neki drugi način, rasnog i ksenofobnog materijala, pomoću kompjuterskog sistema.*“¹²

Prema Dopunskom protokolu, *rasni i ksenofobni materijal* označava svaki pisani materijal, svaku sliku ili bilo kakav drugi prikaz ideja ili teorija koje zagovaraju, promiču ili potiču mržnju, diskriminaciju ili nasilje bilo prema pojedincu ili grupi pojedinaca, a temelje se na rasi, boji kože, porijeklu ili nacionalnom ili etničkom porijeklu te vjeri, ako se ona koristi kao povod za bilo koje od spomenutog. Također, sljedeća djela se, prema Dopunskom protokolu, trebaju tretirati kao krivična djela:

- prijetnja da će se počiniti teško krivično djelo motivirano rasizmom i ksenofobijom;
- javna uvreda, motivirana rasizmom i ksenofobijom;
- negiranje, umanjivanje, odobravanje ili opravdavanje genocida ili zločina protiv čovječnosti;
- pomaganje ili poticanje na počinjenje navedenih krivičnih djela.

U Vodiču za samoregulaciju *online* medija, koji je objavio Ured OSCE-ove predstavnice za slobodu medija, komentirana je Konvencija o kibernetičkom kriminalu i njen Dopunski protokol na sljedeći način: „Doprinos Konvencije međunarodnom pravu sastoji se barem od objašnjenja šta je, u stvari, kažnjivo krivično djelo kada se distribuira materijal na webu. Postoje tri takva slučaja: dječja pornografija, povreda autorskih prava na komercijalnoj razini i distribucija rasističkih/ksenofobnih materijala - kao i poticanje na ta djela i pomaganje u njihovoj realizaciji. Najčešće prihvaćen popis završava tu. Ne nalazimo ništa o opravdanosti terorizma, nema ništa o ekstremizmu i nema političkih zločina.“¹³

Preporuka CM/Rec (2011) 8 Komiteta ministara Vijeća Evrope državama članicama o zaštiti i promociji univerzalne prirode, integriteta i otvorenosti interneta

Prema ovoj Preporuci¹⁴ „pravo na slobodu izražavanja, koje uključuje slobodu mišljenja te primanja i davanja informacija i ideja bez uplitanja, bitno je za sudjelovanje građana u demokratskim procesima. Ovo pravo na slobodu izražavanja se odnosi kako na online tako i na offline aktivnosti, bez obzira na granice. U kontekstu Vijeća Evrope zaštita ovog prava se treba osigurati u skladu sa članom 10. Konvencije i relevantnom sudskom praksom

¹² Član 3. st. 1. Dopunskog protokola uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću kompjuterskih sistema. Izvor: internetska stranica Vijeća Evrope <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/189.htm> (datum pristupa 20.01.2015.)

¹³ “Vodič za samoregulaciju *online* medija”, A. Hulin i M. Stone, OSCE, The Representative on Freedom of the Media, Beč, 2013., str. 41. Izvor: internetska stranica Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi www.osce.org/bs/fom/104555?download=true (datum pristupa 21.01.2015.)

¹⁴ Recommendation CM/Rec(2011)8 of the Committee of Ministers to member states on the protection and promotion of the universality, integrity and openness of the Internet, usvojena 21. septembra 2011. [https://www.google.ba/?gws_rd=cr,ssl&ei=O8LAVOvyK8XGygOM24K4Bg#q=Preporuka+CM%2FRec+\(2011\)+8+o+za%25A1titi+i+promociji+univerzalne+prirode%2C+integriteta+i+otvorenosti+interneta](https://www.google.ba/?gws_rd=cr,ssl&ei=O8LAVOvyK8XGygOM24K4Bg#q=Preporuka+CM%2FRec+(2011)+8+o+za%25A1titi+i+promociji+univerzalne+prirode%2C+integriteta+i+otvorenosti+interneta) (datum pristupa 22.01.2015.)

Evropskog suda za ljudska prava. Države članice Vijeća Evrope moraju donijeti ili razviti političke odluke za očuvanje, a kad je to moguće, i jačanje odbrane ljudskih prava i poštivanje vladavine prava u informacijskom društvu. „U vezi s tim, posebna pažnja se posvećuje:

- pravu na slobodu izražavanja, informacija i komunikacija na internetu i na drugim IKT, između ostalog, osiguravajući im pristup;
- potrebi da se osigura da ne postoje ograničenja gore navedenog prava (na primjer, u obliku cenzure), osim u mjeri dopuštenoj članom 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima, kako to tumači Evropski sud za ljudska prava ...¹⁵

IV.c Evropska unija

Činjenica je da Bosna i Hercegovina nije članica Evropske unije. Međutim, kao država čiji je cilj članstvo u EU, BiH ima obavezu da svoje zakonodavstvo uskladi sa pravnom stečevinom Evropske unije. Kada je u pitanju govor mržnje, u EU je na snazi Okvirna odluka Vijeća Evropske unije 2008/913/PUP od 28. novembra 2008. o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima.

Okvirna odluka Vijeća EU unije 2008/913/PUP od 28. novembra 2008. o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima

Ova Odluka određuje usklađivanje propisa država članica u odnosu na krivična djela koja uključuju rasizam i ksenofobiju: „*Rasističko i ksenofobno djelovanje mora predstavljati krivično djelo u svim državama članicama i mora biti kažnjeno djelotvornim, srazmjernim i odvraćajućim kaznama.*“¹⁶ Prema Odluci, sljedeći oblici djelovanja se kažnjavaju kao krivična djela:

- javno poticanje na nasilje ili mržnju;
- javne uvrede ili mržnja;
- javno opraštanje, poricanje ili grubo umanjenje zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina koji su definirani Statutom stalnog Međunarodnog krivičnog suda;
- javno širenje ili distribucija letaka, slika ili drugih materijala koji sadrže izražavanje rasizma i ksenofobije...¹⁷

V. ZAKONSKI OKVIR ZABRANE GOVORA MRŽNJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Važeći propisi u Bosni i Hercegovini ne sadrže odredbe koje se eksplicitno odnose na zabranu govora mržnje putem interneta. Međutim, ovo pitanje se može posmatrati u kontekstu odredbi krivičnog prava kojima se zabranjuje i sankcionira izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti, i to u sva četiri krivična zakona:

- Krivični zakon Bosne i Hercegovine¹⁸ (član 145a.)
- Krivični zakon FBiH¹⁹ (član 163. i član 363. st.2.)

¹⁵ „Vodič za samoregulaciju *online* medija”, A. Hulin i M. Stone, OSCE, The Representative on Freedom of the Media, Beč, 2013., str. 36

¹⁶ „How to Understand and Confront Hate Speech”, brošura mreže UNITED for Intercultural Action, str. 3

¹⁷ Isto, str. 3

¹⁸ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10 i 47/14. Izvor: Službeni list Bosne i Hercegovine <http://www.sluzbenilist.ba/Docs/index/bih> (datum pristupa 14.01.2015.)

¹⁹ Krivični zakon FBiH, Službene novine FBiH, br. 36/03, br. 37/03, br. 21/04, br. 69/04, br. 18/05, br. 42/10, br. 42/11, br. 59/14 i br. 76/14. Izvor: internetska stranica Službenog lista Bosne i Hercegovine <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/Y5zPOB21Ubk> (datum pristupa 14.01.2015.)

- Krivični zakon RS²⁰ (član 294a.)
- Krivični zakon Brčko Distrikta BiH²¹ (član 2., član 49., član 160. i član 357. st. 2.).

Propis	Relevantne odredbe zakona
Krivični zakon Bosne i Hercegovine	Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti Član 145a. (1) Ko javno izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. (2) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana počini zloupotrebom svog položaja ili ovlaštenja kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.
Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine	Izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti Član 163. (1) Ko javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. (2) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana učini prisilom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi narodnosnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina. (3) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana počini zloupotrebom svoga položaja ili ovlaštenja, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina. (4) Ko krivično djelo iz stava (2) ovog člana učini zloupotrebom položaja ili ovlasti, ili ako je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život konstitutivnih naroda i ostalih koji žive u Federaciji, kaznit će kaznom zatvora od jedne do deset godina. (5) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana učini javnim poricanjem ili opravdanjem genocida, zločina protiv čovječnosti ili počinjenih ratnih zločina utvrđenih pravosnažnom odlukom Međunarodnog suda pravde, Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ili domaćeg suda, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. Član 363. Neovlašćeno posjedovanje ili ugrožavanje javnog reda putem radio ili televizijske stanice (1) Ko protivno propisima o sustavu veza posjeduje radio ili televizijsku stanicu ili radio i televizijsku stanicu koristi bez propisanog odobrenja, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. (2) Ko grubo kršeći standarde profesionalnog ponašanja medija i novinara, koristi huškački ili govor mržnje ili govor koji očito poziva ili potiče na nasilje, narodnosne ili etničke sukobe i time dovede do ugrožavanja javnog reda ili mira, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

²⁰ Krivični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 49/03, br. 108/04, br. 37/06, br. 70/06, br. 73/10, br. 1/12, br. 67/13. Izvori: internetska stranica Tužilaštva Bosne i Hercegovine

<http://www.tuzilastvobih.gov.ba/?opcija=sadrzaj&kat=4&id=43&jezik=b> i

internetska stranica Narodne skupštine RS <http://www.narodnaskupstinars.net/lat/stranica/3920> (datum pristupa 14.01.2015.)

²¹ Krivični zakon Brčko Distrikta BiH (prečišćeni tekst), Službeni glasnik BD BiH, br. 33/13. Izvor: internetska stranica Skupštine Brčko Distrikta BiH <http://skupstinabd.ba/ba/zakoni/ba/krivic-zakon-br-distrikta-bih.html> (datum pristupa 13.01.2015.)

Propis	Relevantne odredbe zakona
Krivični zakon Republike Srpske	Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti Član 294a. (1) Ko izaziva ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost, ili širi ideje o superiornosti jedne rase ili naroda nad drugim, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine. (2) Ako je djelo iz stava 1. ovog člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen - obilježja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina. (3) Ako je usljed djela iz st. 1. i 2. ovog člana došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život naroda i ostalih koji žive u Republici Srpskoj, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina. (4) Materijal i predmeti koji nose poruke iz stava 1. ovog člana, kao i sredstva za njihovu izradu, razmnožavanje ili rasturanje oduzeće se.
Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine	Osnovni pojmovi Član 2. (37) Mržnja predstavlja pobudu za izvršenje krivičnog djela, propisanog ovim zakonom, koja je u cjelini ili djelimično zasnovana na razlikama po osnovu stvarnog ili pretpostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, spola, spolne orijentacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina, ili zbog dovođenja u vezu sa licima koja imaju neku od navedenih različitih osobina. Opća pravila za odmjeraivanje kazne Član 49. (2) Okolnost koja je obilježje krivičnog djela ne može se uzeti u obzir i kao otežavajuća okolnost, odnosno olakšavajuća okolnost, izuzev ako prelazi mjeru koja je potrebna za postojanje krivičnog djela ili određenog oblika krivičnog djela ili ako postoje dvije ili više ovakvih okolnosti, a samo jedna je dovoljna za postojanje težeg, odnosno lakšeg oblika krivičnog djela. <u>U slučajevima kad je krivično djelo izvršeno iz mržnje kako je propisano u članu 2. stavu 37. ovog zakona sud će to uzeti u obzir kao otežavajuću okolnost i odmjeriti veću kaznu osim ako Zakon ne propisuje teže kažnjavanje za kvalifikovani oblik krivičnog djela.</u> Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti Član 160. (1) Ko izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Brčko distriktu, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina. (2) Ko krivično djelo iz stava 1 ovoga člana učini prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina. (3) Kaznom iz stava 2 ovoga člana kaznit će se ko krivično djelo iz stava 1 ovoga člana učini zloupotrebom položaja ili ovlaštenja, ili ako je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život konstitutivnih naroda i ostalih koji žive u Brčko distriktu, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina. (4) Materijali i predmeti koji nose poruke iz stava 1 ovog člana kao i sredstva za njihovu izradu, umnožavanje ili rasturanje oduzet će se. Neovlašteno posjedovanje ili ugrožavanje javnoga reda putem radio ili televizijske stanice Član 357. (2) Ko grubo kršeći standarde profesionalnoga ponašanja medija i novinara, koristi huškački

ili govor mržnje ili govor koji očito poziva ili potiče na nasilje, narodne ili etničke sukobe i time dovede do ugrožavanja javnoga reda ili mira, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

U govoru mržnje se često izražava i diskriminacija određenog pojedinca i/ili grupe. U tom smislu, u BiH je na snazi Zakon o zabrani diskriminacije²² i Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH.²³

U Bosni i Hercegovini postoji i Kodeks za štampu i *online* medije koji je usvojilo Vijeće za štampu u BiH. Član 3. Kodeksa odnosi se na huškanje, član 4. na diskriminaciju i član 4.a na ravnopravnost polova i poštivanje osobnosti. Međutim, Kodeks je akt samoregulatornog tijela za štampare i *online* medije i obavezujući je samo za medije i novinare koji ga usvoje. Ukoliko se štampa ili internetski mediji ne pridržavaju Kodeksa, građani BiH mogu uložiti prigovor, odnosno podnijeti žalbu Vijeću za štampu u BiH.

„Vijeće za štampu obavlja svoju funkciju na osnovu Kodeksa za štampu, a zadatak mu je razmatranje žalbi na pisanje štampe i rješavanje sporova ‘u duhu pravednosti, istinitosti i pristojnosti, pri čemu će koristiti samo novinarska sredstva’. Ti instrumenti uključuju: objavu punog teksta mišljenja i odluka Vijeća na vidljivom mjestu u novinama koje su u pitanju, objavu nalaza u biltenima ili redovnim izvještajima, a nakon rješavanja svakog slučaja u obliku saopštenja za javnost u medijima. Vijeće nema ovlasti da kazni medije, da ih suspenduje ili da pošalje novinare u zatvor, niti da oduzme dozvolu nekoj novini ili publikaciji, već samo da izda saopćenje za javnost u kome će iznijeti kršenja pravila ponašanja.”²⁴

Elektronski mediji u BiH (radio i televizijske stanice) rade u skladu sa Zakonom o komunikacijama.²⁵ Na osnovu istog Zakona osnovana je Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine (RAK), koja je, pored ostalog, zadužena za kreiranje i promoviranje pravila u sektorima emitiranja i telekomunikacija. Kada je u pitanju pružanje usluga putem interneta, RAK dodjeljuje dozvole za rad internetskim provajderima u BiH na period od deset godina, sa mogućnošću produženja važenja dozvola. Bosanskohercegovački elektronski mediji dužni su pridržavati se RAK-ovog Kodeksa o audiovizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija.²⁶ Član 4. Kodeksa odnosi se upravo na govor mržnje.

Kodeks o audiovizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija

Član 4.

(Govor mržnje)

1. Audiovizualne medijske usluge i medijske usluge radija neće ponižavati, zastrašivati ili poticati na nasilje ili diskriminaciju protiv osobe ili skupine na temelju spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, posebnih potreba, dobi, seksualne orijentacije, društvenog podrijetla ili na temelju bilo koje druge okolnosti koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogući ili ugrožava

²² Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik BiH, br. 59/09. Izvor: internetska stranica Službenog lista BiH <http://www.sluzbenilista.ba/page/akt/LCZKKzAmz6Q> (datum pristupa 11.01.2015.)

²³ Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, Službeni glasnik BiH, br. 16/03, 102/09 i 32/10.

²⁴ “Reforma medija u Bosni i Hercegovini”, Nidžara Ahmetašević, Internews u BiH, Sarajevo, 2014., str. 15. Izvor: internetska stranica USAID-ov projekta jačanja nezavisnih medija u BiH koji implementira Internews u BiH <http://www.internews.ba/resursi/reforma-medija-u-bosni-i-hercegovini> (datum pristupa 22.01.2015.)

²⁵ Zakon o komunikacijama Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 31/03, 75/06, 32/10 i 98/12.

²⁶ Kodeks o audiovizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija, Službeni glasnik BiH, br. 98/11 i 78/13. Izvor: internetska stranica Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine <http://rak.ba/hrv/index.php?uid=1326194068> (datum pristupa 22.01.2015.)

priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na temelju ravnopravnosti njegovih prava i sloboda.

2. Audiovizualne medijske usluge i medijske usluge radija neće stvarati jasan i neposredan rizik od poticanja etničke ili vjerske mržnje u Bosni i Hercegovini, ili koji od strane publike može biti protumačen kao poticanje na nasilje, nered i nemire, ili koji bi mogao izazvati ili poticati krivična djela.
3. Izuzetak od stavaka (1) i (2) ovog članka su audiovizualne medijske usluge i medijske usluge radija koje su dio znanstvenog, autorskog ili dokumentarnog rada i/ili predstavljaju dio objektivnog novinarskog izvješćivanja i objavljeni su bez namjere da se potiču radnje navedene u stavcima (1) i (2) ovog članka, odnosno s namjerom da se kritički ukaže na takve radnje.

Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine, u slučajevima povrede odredbi Kodeksa, ovlaštena je da primjenjuje izvršne mjere u skladu sa Zakonom o komunikacijama, srazmjerno prekršajima.

„U slučaju elektronskih medija RAK ima ovlasti da sankcioniše medije koji ne poštuju pravila, ali tih ovlasti nemaju kada je u pitanju internet.“²⁷

„Rasprostranjena dostupnost štetnih i nezakonitih sadržaja na internetu je izazvala zabrinutost među vladama i predstavnicima civilnog društva. Čak iako je korist od slobodnog protoka informacija veća od opasnosti zloupotrebe interneta, odgovornost za nezakonite i štetne sadržaje koji se nalaze tamo nam ostaje veliki problem, naročito jer internet omogućava anonimnost. U ovom kontekstu, pitanje ne bi trebalo biti treba li vlada regulirati internet nego šta i u kojoj mjeri se sadržaj treba regulirati, te kakav će učinak to imati“.²⁸

„Konačno, uvijek treba istaknuti činjenicu da govor mržnje nije slobodan govor i u suštini bi ga trebalo regulirati; svakako, sloboda govora treba biti zaštićena najvišim standardima u svim pokušajima regulacije govora mržnje *online*. Slobodan protok informacija i sloboda izražavanja i govora neminovno će biti predmet budućih debata o regulaciji i slobodi na internetu. U reguliranju *online* govora mržnje, riječi Abrahama Foxmana i Christophera Wolfa posebno dolaze do izražaja: „Internet zajednica može se suočiti s ovim problemom, a da pritom ne naruši naše prijeko potrebno historijsko zalaganje za slobodu govora“ (Foxman i Wolf, 2013:9).“²⁹

---

²⁷ „Reforma medija u Bosni i Hercegovini“, Nidžara Ahmetašević, str. 13

²⁸ Dunja Mijatović, predstavnica za slobodu medija u Organizaciji za sigurnost i saradnju u Evropi, u „Vodič za samoregulaciju *online* medija“, A. Hulin i M. Stone, OSCE, Ured predstavnice za slobodu medija, Beč, 2013., str. 9. Izvor: internetska stranica Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi www.osce.org/bs/fom/104555?download=true (datum pristupa 21.01.2015.)

²⁹ „Sloboda na internetu i govor mržnje online: medijska politika i internet u Bosni i Hercegovini“, Lejla Turčilo, Internews u BiH, Sarajevo, 2014., str. 12

VII. IZVORI I LITERATURA

“How to Understand and Confront Hate Speech”, brošura mreže UNITED for Intercultural Action - Evropske mreže protiv nacionalizma, rasizma, fašizma i za podršku migrantima i izbjeglicama (*European network against nationalism, racism, fascism and in support of migrants and refugees*), novembar 2007.

Analiza *online* kampanje "Stop! Govor mržnje", Vijeće za štampu u BiH, Sarajevo, decembar 2014.

Izveštaj ECRI-a o BiH, Četvrti ciklus praćenja objavljen 08.02.2011. godine

“Reforma medija u Bosni i Hercegovini”, Nidžara Ahmetašević, Internews u BiH, Sarajevo, 2014.

Sloboda na internetu i govor mržnje online: medijska politika i internet u Bosni i Hercegovini, Lejla Turčilo, Internews u BiH, Sarajevo, 2014.

“Vodič za samoregulaciju *online* medija”, A. Hulin i M. Stone, OSCE, the Representative on Freedom of the Media, Beč, 2013.

Internetska stranica Vijeća Evrope

[http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec\(1997\)020&expmem_EN.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(1997)020&expmem_EN.asp)

Internetska stranica mreže UNITED for Intercultural Action

<http://www.unitedagainstracism.org/archive/pages/thema03.htm>

Internetska stranica Vijeća za štampu u BiH

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=1969:analiza-online-kampanje-vijea-za-tampu-u-bih-qstop-govor-mrnjeq&catid=12:najava-dogaaja&Itemid=15

Internetska stranica Ureda visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih naroda

<http://www.un.org/en/documents/udhr>

Internetska stranica Službenog lista Bosne i Hercegovine

<http://www.sluzbenilist.ba/Docs/index/bih>

Internetska stranica Tužilaštva Bosne i Hercegovine

<http://www.tuzilastvobih.gov.ba/?opcija=sadrzaj&kat=4&id=43&jezik=b> i

Internetska stranica Narodne skupštine Republike Srpske

<http://www.narodnaskupstinars.net/lat/stranica/3920>

Internetska stranica Skupštine Brčko Distrikta BiH

<http://skupstinabd.ba/ba/zakoni/ba/krivic-zakon-br-distrikta-bih.html>

Internetska stranica Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI)

<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/library/publications.asp>

Internetska stranica USAID-ov projekta jačanja nezavisnih medija u BiH koji implementira Internews u BiH <http://www.internews.ba/projekat/medijska-samoregulacija>

Internetska stranica Udruženja novinara Republike Srpske <http://novinarirs.com/?p=203>

Internetska stranica Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE)
www.osce.org/bs/fom/104555?download=true

Internetska stranica Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine
<http://rak.ba/hrv/index.php?uid=1326194068>